

Josef ŠAMÁNEK¹

SOUBĚŽNOST A ROZDÍLNOST TVORBY KONSTRUKCE A ARCHITEKTURY

SIMULTANEITY AND THE DIVERSITY OF THE STRUCTURE CREATION AND DESIGN OF ARCHITECTURE

Abstrakt

Studie se zaměřuje na zorné úhly, pod kterými architektonické dílo vidí tři hlavní spoluvůrci - architekt, konstruktér nosného systému a konstruktér doplňujících konstrukcí. Týž objekt a tytéž jeho části vnímá každý ze svého hlediska, různě jako předmět své tvorby a jako své tvůrčí i pracovní prostředky. Dílo vytvářejí plošná a prostorová pole (prostory), vymezená lunárními a plošnými dělicími prostředky.(konstrukcemi). Cílem studie je ukázat vzájemné spojitosti i při profesní dělbě práce, které umožní vzájemné porozumění a společné zacílení.

Abstract

The article defines unconventional composition of works inclusive architecture. Also noted the importance of terminology affecting different approaches architect and designer and see examples of the same understanding of both design specialists. Notes penury perceive phenomena rational (construction, climate, etc.) and irrational phenomena (matter of feelings, thoughts and spirit).

1 ÚVOD

Stavební díla se soustřeďují v sídlech a městech. Vytvářejí umělé nepřírozené prostředí, kde jen s některými výjimkami se odehrává celý náš život. Tvoří prostředí našeho života, které jej má podporovat a dodávat mu určité kvality. Tyto kvality spočívají v prostoru města a v technických, ale také v mentálních a ideových službách. Městské prostředí má podporovat náš citový, intelektuální, duševní a případně duchovní život. Jednou nutnou složkou toho, co má město lidem poskytovat, je také krása – a ve vyšším stupni umělecké požitky.

Z tohoto hlediska je město gigantickou uměleckou galerií – a jednotlivé stavby jsou největšími exponáty v této galerii. Jde o exponáty výtvarné, o plastiky zvláštní tím, že jednak vnímáme jejich objemy v otevřeném a rozlehlém prostoru, jednak tím, že kromě vnějších pohledů nám poskytují také své vnitřní prostory

Tyto objekty pro svou velikost a -rozložení v prostoru nutně sestávají z konstrukčních Z tohoto hlediska je město gigantickou uměleckou galerií – a jednotlivé stavby jsou největšími exponáty v této galerii. Jde o exponáty výtvarné, .o plastiky zvláštní tím, že jednak vnímáme jejich objemy v otevřeném a rozlehlém prostoru, jednak tím, že kromě vnějších pohledů nám poskytují také své vnitřní prostory V našem příspěvku chceme v souběžných analogiích ukázat obě terminologie - a jimi navodit schopnost vnímání a přístup nejen technický, ale také architektonický.

2 ARCHITEKTURA A ARCHITEKTONICKÉ DÍLO

Architektura je v rámci výtvarných činností a umění specifickou dovedností i uměním, převážně užitným, případně s uměleckými ambicemi. Je založena na zaplňování všeobecného

---

¹ Doc. Ing. arch. Josef Šamánek, CSc., Stadická 9, 70030 Ostrava, ingarschsamanek@volny.cz, tel.: (+420) 591 156 678.

prostoru objekty a na tvorbě a využití dutého prostoru. Současně má však také funkce vizuálně estetické, někdy až umělecké. Spočívá ve fyzickém tvarování hmoty a tím také ve vytyčování prostoru - a je závislé na všech vlastnostech, které jsou specifické pro pevné hmoty všeho druhu a na vlastnostech lidmi vytvořených konstrukcí, které vůči přírodě jsou spíše abstraktní povahy. Architektura kromě toho musí plnit také funkce estetické a kulturní. Není však tvorbou ani uměním výstavním, neživým, pro muzea - je fenoménem důsledně sloučeným s životem lidí. Architektonické dílo je současně dílem, které má člověku, jiným živočichům i rostlinám a substrátům vytvořit podmínky pro jejich fyzickou existenci, tj. především klimaticky příznivé

3 ARCHITEKTURA SESTÁVÁ Z POLÍ A DĚLICÍCH PROSTŘEDKŮ

I tehdy, kdy se architektura nelíbí, ale má-li to, co ji dělá architekturou, je dobrá. Architekturou ji dělají pole a jejich dělicí prvky, linie nebo plochy.. Dělicí prvky jsou linie nebo plochy –celková nebo vnitřní, skutečná nebo imaginární konstrukce. Z hlediska statiky jde zpravidla současně o konstrukce zajišťující tavy a stabilitu architektonického díla. U uměleckých děl jde jen o kompoziční strukturu, u architektury o strukturu tvarů anebo také jen o strukturu imaginárně vymezení tvary polí

Pole i dělicí prvky jsou geometrickou abstrakcí. Nevyskytují se v přírodě, ale je možné je z ní vyabstrahovat. Pole mohou mít teoreticky nejrůznější tvary, jinou věcí je, že v užitných dílech, jsou vázána na určité nutnosti, např. vodorovnost podlah apod., anebo je neumíme nebo nechceme je realizovat. avšak v architektuře průmyslových výrobních objektů, ve stavbě „lodí“ všeho druhu (vodních, vesmírných atd. mohou mít nejrůznější tvary. Ve volných výtvarných uměních, kde však nejde o stavební, ale o kompoziční architekturu, se mohou realizovat snadno. V nevýtvarných uměních tyto pojmy pro tvary kompozičních částí děl mají jen obrazný význam. V jiných uměních se nazývají se také moduly, frázemi, segmenty, strofami, scénami, v architektuře provozními nebo výtvarnými či konstrukčními prostorami, soubory, částmi apod.

Teoreticky mohou mít tvary skutečných nebo imaginárních ploch úhelníkových, ploch vymezených křivkami 2., 3. a vyššího stupně, kombinace, anebo těles mnohoúhelníkových nebo oblých.vymezených plochami přímkovými nebo křivkami různých stupňů nebo různě kombinovanými. Pole jsou plochy nebo prostorová tělesa - v architektuře jsou racionální povahy (mimo architekturu jsou iracionální, vyvozené z uměleckých pocitů, citů, z myšlenkové nebo duchovní náplně). Kromě tvaru, jsou pole vymezena také jejich náplněmi. Mohou mít racionální (podle technických funkcí) nebo iracionální náplň (statické prvky - místnosti, prostory, dynamické prvky (toky provozu), klimatické prvky - světlo, vzduch, různé technické funkce, anebo prvky pocitové - nálady, pocity krásy, příjemnosti, vůně, barvy, pocity volnosti, stísněnosti a jiné. vizuální, také ostatní smyslové počítky - akustické, chuťové, hmatové, čichové a z dalších vlastností. Případně také zážitky z kinetiky- pohyblivosti, změny tvarů a vlastností apod., z hledisek mentálních, duchovních atd.

4 ARCHITEKTURA A KONSTRUKCE

Smyslem díla jsou architektonické prvky jako prostředí a prostředky života, konstrukce a konstrukční detaily jsou technickými prostředky k jejich vytvoření. Při tvorbě díla se každý specialista musí soustředit na to, aby chápal svou úlohu a roli na tvorbě, aby se tedy náležitě definovala rozdílnost chápání díla jako stavební konstrukce a jako díla architektonického a aby se rozlišily prostředky, které vytvářejí stavbu, a prostředky, které ze stavby činí dílo architektonické, estetické, případně ž umělecké. Jde o prvky, které jsou sice tytéž, ale ve svých odborných povahách a souvislostech je tvůrčí architekti a konstruktéři vnímají v jiných funkcích, což se odráží také v jejich pojmenování. Pojmenování je významným psychologickým činitelem ovlivňujícím zaměření mysli. Ačkoli v praxi deformované orientaci pouze na materialistická hlediska a popírající význam citových a duchovních, dokonce i intelektuálních hledisek, se stává právě to, že architekt „buduje prostory“ zdmi a sloupy, takže vznikají „jakési“ prostory, zatímco je má budovat právě jako prostory, přičemž zdi, sloupy, stropy jsou je nezbytnými prostředky k vymezení prostorů.

Je třeba rozlišit na jedné straně konstrukce a detailní prvky prostředky, na druhé straně pak architektonické estetické a estetizující prostředky:

4.1. Konstrukční a architektonické prvky a systémy:

- a) porovnání prvků, figur a systémů,
- b) porovnání dispozičně chápaných figur a konstrukčních figur,
- c) tvorba objektových systémů.

4.2 Architektonické, estetické a estetizující prostředky:

- a) slohové a stylové estetické a estetizující prostředky.
- b) výběr základních figur (tvarů, formátů),
- c) skupinové figury,
- d) figury v kompozic,
- e) prostředky tvorby a vnímání figur.

5 KONSTRUKČNÍ A ARCHITEKTONICKÉ PRVKY A SYSTÉMY

5.1 Porovnání prvků, figur a systémů

Postoj k povaze konkrétní činnosti

Architektura je v rámci výtvarných činností a umění specifickou dovedností i uměním, převážně užitným, případně s uměleckými ambicemi. Je založena na vytváření dílčích prostorů a zaplňování vnějšího – světového prostoru. Některé její prvky mohou být chápány různě: jednou jako konstrukce, jednou jako architektonický prvek. Kromě toho je můžeme chápat jednou jako plošný prvek, jednou jako prostorový prvek, i když ve skutečnosti jimi nejsou. Týž objekt zvenku vnímáme jako těleso, anebo zvnitřku jako dutinu nebo prostor. Tytéž reálné prvky objektu z hlediska konstrukcí jako zvláštní typ vůbec nevnímáme, z hlediska architektury jsou závažné. U jiných prvků tomu může být zcela opačně (některé prvky mohou vystupovat v různých vazbách, anebo také na obou porovnávaných stranách).

V celém díle mají jednotlivé prvky funkce obdobné, jako prvky mluvy: hlásky (písmena), slabiky, slova, fráze, věty, odstavce, kapitoly – a vyvrcholením je celek, dílo, avšak jednotlivé skupiny (figury) mají sice určitý vlastní smysl, vlastní sentenci, myšlenku). Každý prvek navazuje při vnímání určité vazby a spojením s jinými různý smysl, význam sám o sobě, ale také význam vůči celému dílu, objektu.. Smyslem prvku není ani jen on sám, ani jeho jednostranná funkce, smyslem je integrovaná funkce, která je sice někdy součtem různých dílčích funkcí, ale častěji dochází k jeho novému smyslu.

Porovnání bodových a lineárních prvků

Každý lineární prvek a prostředek může být přímý, zakřivený, křivý, předstupovat nebo ustupovat, být jednoduchý vícenásobný, otevřený, uzavřený, pronikat se s jiným, být rovnoběžný, sbíhavý, rozbíhavý (s jiným lineárním prvkem nebo s rovinou). Může být jednoznačně určitý, anebo neurčitý (rozmazaný), svislý, vodorovný, šikmý (k geomagnetickému směru nebo k čemukoli jinému) atd. (Tab. 1).

Porovnání plošných prvků

Každá plocha může být různě nakloněna, zakřivena ve vodorovném nebo svislém směru, prostorově podle různých křivek, perforována, omezená různými liniemi, neomezená..Může se s jinou plochou protínat, sečítat, odčítat, být umístěna uvnitř anebo vně jiné plochy. Může být hladká, drsná, mít povrchy různě strukturované. Může být různě vizuálně upravená: jednobarevná, vícebarevná, lesklá, odrazná, matná, průhledná, neprůhledná, průsvitná, neprůsvitná, s výstupky, s prohlubněmi, s otvory, perforovaná, pruhovaná, mřížovaná, různě členěná, malovaná, rytá, osvětlená, zastíněná, suchá mokrá, čistá, nečistá atd. Také jednoduchá, vrstvená, v sestavě (v různých vzájemných orientacích). (Tab. 2)

Tab.1: Porovnání konstrukčních prvků s architektonickými figurami.

Konstrukční prvek (architektonická „slova“)	Vnímaná architektonická figura
Bodové a malé lineární prvky	Bodové a malé arch. figury
0	Drobné jednotlivosti, výstupky, ústupky
Lineární, tyčové, prutové prvky a malé plošné prvky	Lineární arch. figury a malé plošné figury
Sloup	Vnímáme jako linii
Překlad	Vnímáme otvor , který zaklenuje
Rám	Vnímáme otvor, který lemuje
Konzola různě velká	vystupující bodový prvek, ornament, linie nebo plocha

Porovnání kubických konstrukčních a architektonických prvků

Každý kubický prvek může být v základní vodorovné nebo svislé poloze, nebo v jakékoli jiné poloze. Spočívat na základně, na nároží, na hraně, na hrotu, být na zemi, nad zemí, pod zemí, pod vodou apod. Může být osamělý, vícenásobný. Různé kubické prvky a prostředky se mohou navzájem nebo jiných předmětů dotýkat, nedotýkat atd. Může být různě deformován, pronikat se s jinými kubickými prvky, sečítat se s nimi, být k nim přičleněn nebo z nich vyčleněn, být umístěn uvnitř nebo vně (Tab. 3)

Tab.2: Porovnání plošných konstrukčních prvků s architektonickými figurami.

Konstrukční prvek	Vnímaná architektonická figura
Plošné prvky a malé prostorové prvky (slova)	Plošné architekt. figury a malé prostorové figury
Deska	Plocha
Zed'	Plocha, stěna, libovolně šikmá
Klenba nebo žebro	Plocha nebo linie
Rám	Vnímáme jako lem otvoru, bránu
Okno, dveře, brána, apod	Otvor, plocha
Pylony	dvojice ploch nebo těles s otvorem
Schodišťové rameno	Zazubená plocha
Střešní plocha	Plocha nebo soubor ploch
Převíslá deska	Římsa nebo linie
Balkon	Předstupující těleso
Rošt	Plocha (s otvory,

5.2 Dispozičně chápané architektonické figury a stavitelské figury

Pojetí objektu a konstrukce

Mezi pojetím objektu a jeho částí především jako nosné konstrukce, anebo jako výtvarného díla, je rozdíl chápání v různých oborech činnosti, které ke své práci potřebují různé tvůrčí prostředky a zabývají se různými medií, materiály), kterými tvoří své dílo. Prostředky konstruktérských oborů jsou konstrukce, mediem jsou síly, způsobem je racionalita. Architektura se tvoří interiéry a vnějším vzhledem.

Porovnání dispozičních figur a stavitelských (stavebně konstrukčních) figur

Rozdíly obdobné jako mezi chápáním konstrukčním a chápáním architektonickým jsou také mezi stavitelstvím a architekturou, přičemž architektura se realizuje stavitelstvím. Sám architekt musí tedy při své práci vidět dílo současně trojím způsobem: z hlediska provozu a prostorů a z hlediska stavebních konstrukcí (Tab. 4).

Porovnání dispozičních objemů s prostorovými s plošnými konstrukčními figurami

Kromě tvorby provozní dispozice je základem architektonické tvorby jednak tvorba těles v obecném prostoru, jednak vytváření vnitřních prostorů v tělesech. Z hlediska architektury se prostor vytváří vymezením části obecného prostoru stěnami (skutečnými nebo fiktivními), tedy konstrukcemi. Zda jde o konstrukce plošné nebo prostorové, je věcí technologie (zčásti také věcí konstruktérskou). Jde tedy opět o různé chápání částí objektů podle profesí.

V tomto případě ve zvláštním vztahu: tam, kde má být prostor, nemůže být konstrukce), tam kde je konstrukce, není prostor. Jde o doplňkový, ale vzájemně podmíněný vztah. Přesto jedna věc podmiňuje druhou, konstrukce dokonce sama obvykle vytváří svůj doplněk (nejde-li o samostatnou stěnu (Tab. 5).

5.3 Tvorba objektových systémů

Vznik objektů

Objekty jako celek vznikají různými reálnými i myšlenkovými pochody a mají různé výrazy. Z nich vyplývají rozdílné architektonické charakteristiky. Zpravidla pak také vyžadují různé konstrukce a systémy a jim odpovídající volby materiálů a technologické postupy realizace. Výtvarné názory pak ovlivňují různost architektonických výtvarných nebo uměleckých stylů, ale také slohů a krajových nebo i osobních variant. Některé z možných systémů nebo variant lze svobodně volit, některé vyplývají z obecného dobového nebo i lokálního myšlenkového názoru a vkusu. Některé jsou však nutně vyplývají z určitých vnějších podmínek a vlivů.

Řecká antika je např. těsně spjata s tektonickým principem („archi-tektrou“), který vyplynul ze stavitelství ze dřeva, a zřejmě také z filosofie společenství a doby. Táž filosofie pak ovlivnila renesanční architekturu. Naše soudobá architektura kromě jiného ale vyplývá z kamenné a cihelné (zděné z malých prvků) technologie a udržuje se i následnými stěnovými konstrukčními systémy a technologiemi, včetně panelových. Gotická architektura se stěnové technologii vymkla, přičemž určitou roli měly také iracionální myšlenky související se světlem. Moderní myšlení je racionální a zjednodušující – „pravdivé“.

6 ARCHITEKTONICKÉ. ESTETICKÉ A ESTETIZUJÍCÍ PROSTŘEDKY

Slohové a stylové estetické a estetizující prostředky

Každý architektonický prvek a prostředek může být ztvárněn. Udělený tvar může být popisný, figurativní, stylizovaný, geometrický, negeometrický, abstraktní, krystalický, symbolický, atd. Může být individuální nebo ustálený v rámci určité společnosti, významu, výrazu, symboliky, označení atd.. Ve všech případech nese stopy určitého slohu nebo stylu. uměleckého směru.

Tab.3: Porovnání kubických architektonických souborů a architektonických figur.

Konstrukční soubor (věta)	Vnímaná architektonická figura
Kubické soubory (věty)	Kubické architektonické figury
Blok	Těleso (hranol, koule, válec, jehlan, kužel atd.)
Klenba, skořepina	Plocha členěná a zakřivená
Podložka, hlavice sloupu 8), patka sloupu	deska, těleso
Rám prostorový	Vnímáme jako dutý prostor
Výklenek	Dutý prostor, dutina
Báň	Oblé těleso
Věž	těleso
Pylon	těleso
Sokl objektu	Podložené těleso
Střecha objektu	Završující těleso
Konzola, arkýř	těleso
Konzola, vysunutá konstrukce	balkon
Duté prostory	Duté prostory
0 nebo místnost	Místnost, prostor
0	Průhled, složitý prostor
0 nebo nika	Nika, dutina, výklenek
lodžie	Dutý prostor
Vysunutá konstrukce	Arkýř (zvenku), Výklenek (uvnitř)

Každé umění má své prostředky, kterými se nejen vyjadřuje, ale které také činí z díla dílo uměleckým. V literatuře, zvláště pak v poezii se souhrn těchto možností forem nazývá poetikou. Také architektura disponuje určitými ustálenými formálními prostředky, které můžeme nazvat „architektonickou“ poetikou. Tyto prostředky jsou zdrojem uměleckého vyjádření, estetiky, výrazu i kompozice.

Z těchto prostředků architektonické poetiky se dále zmíníme o ustálené tvarové a kompoziční typizaci, o tektonice, a výtvarných prostředcích analogických ve všech uměních.

7 USTÁLENÉ TVAROVÉ A KOMPOZIČNÍ TYPY OBJEKTŮ

7.1 Vznik typických tvarů objektů podle racionálních i iracionálních funkcí

V architektuře rozeznáváme funkce a náplně objektů podle ustálených vnějších tvarů a podle estetického vybavení: stavby bytové, občanské, průmyslové, zemědělské, podrobněji pak objekty bytové, administrativní, kulturní, výrobní, skladovací apod. Většina těchto charakteristik má velmi starou tradici, od které se odvíjejí i objekty pro potřeby, které vznikaly teprve v různých obdobích v následujících tisíciletí.

Tab.4: Porovnání dispozičně chápaných prvků se stavitelskými figurami.

Dispozičně chápané í prvky (dispoziční. figury)	Stavitelské konstrukce (stavitelská slova)
Lineární a malé plošné prvky	Lineární a malé plošné konstrukce
Komín, průduch	Komínové, průduchové těleso
Zábradlí	Konstrukce zábradlí
Plošné a malé objemové prvky	Plošné a malé prostorové konstrukce
Plocha místnosti	Nášlapný konstrukce
Strop místnosti, stropní podhled	Stropní konstrukce
Stěna místnosti	Nosná stěna nebo zeď
Stěna místnosti	Příčka
Průčelí, fasáda	Obvodový plášť
Schodiště	Schodišťové rameno nebo podesta
Plochá střecha, pochutná plocha	Stropní deska a střešní plášť
Terasa	stropní konstrukce a střešní plášť
Okno, dveře	otvor

Nové tvarové alternativy vznikaly jako „stavební obal“ již do praxe zavedeného způsobu shromažďování nebo činnosti: ze starověkých židovských chrámů se vyvinuly křesťanské kostely, tržnice, soudní budovy. Z individuálních chatrčí se vyvinuly nájemní domy, sídla vládců a kláštery. Z amfiteátru a pouličních představení vznikla divadla. Z křtů na břehu řeky se vyvinula baptistéria. Z obchodnických uliček pasáže, francouzské galerie a supermarkety. Z přístřešků vznikly tovární objekty. Dá se říci, že převážně k těmto novým typům došlo citlivými reakcemi skutečných tvůrců na život.

7.2 Objektová tektonika monolitů

Významným kompozičním prostředkem v architektuře je architektonická tektonika (jihoevropský dům), jejím protikladem je uzavřený, na vnějšku nečleněný tvar (alpský a severský dům, krystalicky drúzovitých tvarů (expresionismus), architektura monolitních biologických zaoblených tvarů (Foster, Rogers aj.) a v nynější době téměř nedefinované tvary různě a plynule se vinoucích těles zdánlivě amorfních tvarů (Zaha Hadid, Jan Kaplický) Tektonika vzniká procesem adiční skladby, součtu prvků (dřevěných trámů nebo kamenných bloků a vyskytuje se v celých dějinách konstrukce a skeletové architektury od Egypta přes Řecko až po stavby ocelové a betonové.

Opačným procesem je členění předem daného objemu – divize. Nejmodernější netektonická architektura vzniká zdánlivě „nedefinovaným“ tvarováním hmoty (a prostorů) do negeometrických, zdánlivě amorfních tvarů.

7.3 Výtvarné impulzy a předlohy architektonických děl

Tvůrce architektonického díla zpravidla nejprve volí určitý výtvarný vztah nového díla k prostředí. Hledá a cílevědomě vytváří určitý výtvarný princip, výtvarný charakter díla. Nakonec pak estetický princip - slohovou i stylovou estetiku díla

Tab.5: Porovnání dispozičních objemů s prostorovými a plošnými konstrukčními figurami.

Dispoziční prostory a objemy	Konstrukční figury
Tělesa	Konstrukce
Budova, dům, objekt	Nosné a výplňové konstrukce
Střecha	Střešní konstrukce a plášť
0	Základy
Orámovaný otvor	Plošný rám
Prostory	Konstrukce
Podlaží)	Svislé a vodorovné konstrukce podlaží
Místnost, sál	Podlahové, stěnové a stropní konstrukce
Balkon	Balkonová konzola
Lodžie	0
Arkýř	Vyložená, předstupující konstrukce
Sklepy , garáže, kotelná apod. podlaží	Podzemní konstrukce
Podkrovní byt, místnost	Střešní (podstřešní) konstrukce
Schodiště, svislá komunikace	Schodišťová konstrukce

Z výtvarných principů, předloh, metafor, znaků nebo symbolů lze jmenovat především, tvarové principy abstraktně geometrické, principy volně geometrické, principy technokratické, principy organoplastické a tvary kombinované

Některé principy jsou použity zjevně, některé ve složitých tvarových strukturách, některé také v různých šifrách a kódech. Různé mystické, magické i astronomické šifry byly užívány zejména ve středověku, ještě i v renesanci - šifry bez mystického obsahu také v moderní architektuře (např. zlatý řez).

Je však nutno poznamenat, že tvary podle inspiračních předloh a vzorů nevytvoří estetické, architektonické, tím méně umělecké dílo. Právě naopak – mohou být příčinou kýče. Inspirace vzorem je vždy vhodnou pomůckou, avšak hodnotné dílo jakéhokoli umění i architektury vyžaduje také uměleckou inspiraci.

7.4 Architektonicko-umělecké prostředky tvaroslovné a kompoziční

V architektuře jde vždy o účinek především vizuálně estetický, někdy ale také o umělecký výraz. Estetický účinek může mít několik stupňů: objekt, který esteticky „hladí“, uklidňuje, objekt, který esteticky neuráží, objekt který esteticky upoutává, objekt esteticky vzrušující, a také objekt, který vyvolává i jiné, než jen estetické city.

K uměleckým účinkům kromě estetických přistupují ještě účinky alespoň intelektuální, u hodnotnějších děl také účinky duchovní – dílo má a vyjadřuje určitý duchovní smysl.

K estetickým a uměleckým účinkům slouží – jako v poezii - hudbě apod. – jednak vhodné lokální věcné v jednom místě, průběžné umělecké prostředky, jednak kompoziční prostředky, které smelují dílo v jeden celek a dávají mu ucelený souhrnný konečného smyslu.

Příklady těchto prostředků mohou být:

- Figury (tvary a útvary) těles, prostorů, ploch a linií samy o sobě.

- Figury a útvary - vyvolávající estetické pocity (emoce): abstraktní geometrické tvary i jiné ucelené tvary.
- Kompoziční prostředky: vnímané jako skladba vzájemných vztahů mezi prvky prostorovými, plošnými i lineárními (M.van der Rohe: pavilon Barceloně).

8 VÝBĚR ZÁKLADNÍCH VÝTVARNÝCH FIGUR (TVARŮ, FORMÁTŮ)

8.1 Figury (tvary, formáty) tvorby a vnímání obrazců

U výtvarného díla liniového, plošného nebo prostorového se podvědomě pociťuje vzájemný vztah mezi jeho jednotlivými prvky jako jistá „váha“.(červená barva je účinnější než zelená).

V dalším uvádíme některé možné figury (architektonické) poetiky.

- Rovnováha : vyváženost stabilizovaná (ke středu) nebo mírně excentrická (ve zlatém řezu)
- Tvar: abstraktní, zobrazující, symbolický,asociační.
- Forma: tradiční, nová.
- Růst: proměny figur.
- Prostor: těleso, dutina.
- Světlo: formuje tělesa, zviditelňuje.předměty.
- Barva: vytváří nálady.
- Pohyb: : vytváří prostor a život.
- Dynamika probíhá v čase a naznačuje život.
- Gesto: sděluje.myšlenku.
- Výraz: dává smysl gestu (zdůrazňuje,potlačuje).

8.2 Figury vytvářející vztahy

- Harmonie: vytváří nebo zdůrazňuje klid, pohodu soulad
- Disharmonie: vytváří neklid, nebo zdůrazňuje napětí
- Rovnováha: vytváří nebo zdůrazňuje klid, stejnosti
- Kontrast: vytváří nebo zdůrazňuje maximální rozdílnost, interval
- Kontrapunkt: vytváří nebo zdůrazňuje mnohovýznamnost
- Kánón: vytváří nebo zdůrazňuje tok
- Variace: vytváří nebo zdůrazňuje různost ve stejnosti
- Alternativa: ukazuje možnosti, vymezuje pole možností
- Imitace: ukazuje nestejnost hodnot

8.3 Figury skupinové

- Řazení: součtem těles, prostorů a ploch.
- Násobení: v řadě opakovaná tělesa, prostory, plochy.

8.4 Figury v kompozici

Jednotlivé prvky nebo figury jsou dílčími formálními, ^{obsahovými} i smyslovými útvary díla. Uvádíme některé možnosti úloh figur v celkové kompozici.

- Soubor, věta: spojuje do smyslu.
- Sečítání: vytváří vyšší celek.
- Dělení: odděluje úseky.
- Dominanta: vytváří nebo zdůrazňuje centrum smyslu,ovlivňuje.

8.5 Prostředky tvorby a vnímání figur

Vzájemné vztahy figur vytvářejí estetické hodnoty, které umožňují působit na mysl a pocity pozorovatelů a vytvářejí estetické emoce. Součástí estetiky díla je kromě rozvrhu faktických prvků také kompozice emocionálních prvků v ploše, v prostoru, anebo v čase. Celkový účinek je pak specifickou „mluvou“ estetického díla, v našem případě architektonického díla. Tato mluva může být pouze sdělovací nebo symbolická apod., a kromě toho také více či méně emocionální,

až umělecká. Vytváří estetickou nebo až uměleckou hodnotu díla. Figury mají estetické nebo umělecké účinky, z nichž některé dále naznačujeme: Proporce: vztahy velikostí, vytváří dojmy významu.

- Harmonie: soulad proporcí, pohoda.
- Rytmus: dává řád a asociuje život.
- Eurytmie: soulad figur s celkem, jejich patřičnost k celku.
- Kontrast: kontrast zesiluje intenzitu.
- Symetrie: nastavuje zrcadlo, zdůrazňuje stejnost, ale nudí.
- Akcent: zvyšuje význam prvku v celku.
- Barva: ožívuje, spojuje nebo odděluje figury.
- Linie: vede zrak.
- Divergence : zdánlivě zvětšuje rozměry se vzdáleností v neperspektivním obraze.
- Konvergence: zdánlivě zmenšuje rozměry se vzdáleností.
- Figura: významově i formálně ucelený prvek..
- Metafora: připodobnění ke známějšímu předmětu.nebo jevu.
- Dekorace: Dodatečné estetizující přídavek.
- Symbolika: Zastoupení předmětu nebo jevu znakem.
- Typ: ustálený a opakovaně používaný formát, vzor.
- Genius loci: specifický duch místa.
- Gesamtkunstwerk: termín pro syntetické umělecké dílo působící esteticky a umělecky vyvážené na všechny smysly.

LITERATURA

- [1] ARCHITECTURAL THEORY, *from the Renaissance to the Present*. TASCHEN GmbH Köln 2006, 576 s ISBN 3-8228-5085-3.
- [2] BUKOVSKÝ JAN A KOLEKTIV: *Dějiny stavitelství*. Akademické nakladatelství CERM – Vys. učení techn. v Brně, VUTIUM 2001, 240 s. ISBN 80-7204 215-7.
- [3] DEMPSEYOVÁ, AMY: *Umělecké styly, školy a hnutí*. Slovart Bratislava, Bratislava 2002, 303 s. ISBN 80-7209-402-5.
- [4] CHVATÍK, KVĚTOSLAV: *Strukturální estetika*. Host, Brno, Brno 2001, 208 s, ISBN 80-7294-027-9.
- [5] KIDDERSMITH, G. E.: *The New Architecture of Europe*. Peliocanbooks,, 10/6, 1962. Penguin Books Ltd, Harmondsworth, Middlesex. Str. 349.
- [6] SOURIAN, ETIENNE: *Encyklopedie estetiky*. Přel. Hrbata, Zd. a kol. Victoria Publishing Praha, Praha 1994,. 939 s. ISBN 80-85605-18-X
- [7] ŠAMÁNEK, JOSEF: *Člověk, architektura a biologické pra-prameny vnímání a estetiky*. Rukopis 2007. ISBN 80-239.6677-4.
- [8] ŠAMÁNEK JOSEF: *Úvod do estetiky a sociologie architektury*. In. Sborník vědeckých prací Vysoké školy báňské, TU Ostrava, řada stavební, rok 2004, č. 1, ročník IV. Ediční středisko VSB, TU Ostrava, str.. 177-320. ISBN 80-248-1143-X, ISSN 1213-1962.
- [9] ZEVI, BRUNO: *Jak se dívat na architekturu*. Čs. spisovatel, Praha 1966,. Přel. Libuše Macková 66.

Oponentní posudek vypracoval:

PhDr. Alena Hrazdilová, Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě.